

KOLLÁR ADÁM FERENC HATÁSA AZ ÁLLAMTANÁCS MAGYAR KAMERÁLIS TÁRGYALÁSAIRA.

Az 1760 december 17-én megalapított államtanács feladata volt, hogy a monarchia különböző központi hatóságainak munkáját a legfelső államérdek szerint irányítsa, hogy a birodalom egész erejét célszerűen összpontosítsa. Mert az államtanácshoz a szabályzat szerint csupán Ausztria b ügyei tartoztak, tagjai természetszerűleg osztrák állampolgárok voltak. Ámde e szabályzattal szemben a gyakorlat kezdettől fogva az volt, hogy az államtanács az uralkodó elé kerülő összes ügyeket, tehát a magyarokat is, megvizsgálta s valamennyire vonatkozólag előterjesztette véleményét.¹ Bár az osztrák-német államtanács tagjai általában véve kiválóan képzett, ügyes és tapasztalt férfiak, magyar ügyekben természetszerűleg mégis igen sokszor nem látnak tisztán, ezért tanácsadókra szorulnak.² Kérdéseiket legtöbbször a magyar kancelláriához, a bécsi udvari s ezen át a pozsonyi magyar kamarához intézik. Az államtanács azonban, melyet a centralizáció és a felvilágosult abszolutizmus gondolatvilága vezet, a független Magyarország és a privilegizált rendek eme képviselőiben nem mindig talál megértő és segítő társakra.³ Éppen ezért a hivatalos szervek mellett gyakran kikéri és fölhasználja a magyar viszonyokat és törvényeket jól ismerő, de mégis az ő eszmevilágában élő más privát emberek véleményét és tanácsát is. Ezek működése az államtanács informálására szolgál. Írásaik révén ha egyszer-másszor meg is jelennek a magyar kancelláriában, a bécsi vagy a pozsonyi kamarában, rendszeren a névtelenség leple alá rejtőznek. Az államtanács működésének első két évtizedében a legtöbbször szereplő magyar tanácsadó a föltétlenül megbízható, szolgálatkész és tudós Kollár Adám Ferenc.⁴

¹ Az államtanács megalapítására és szervezésére lásd: Hock—Biedermann: Der österreichische Staatsrath 1760—1848. Wien, 1879.

² Hóman—Szekfű: Magyar történet. Budapest, VI. kötet, 307—8. l.

³ Hóman—Szekfű: id. m. 289, 309—314. l.

⁴ Hatzfeld államtanácsos szerint: Euere Majestät geruheten ihn in hungarischen Angelegenheiten öfters zu vernehmen. St. R. 934/1779. Ugyanő ajánlja más alkalommal:

Kollár Ádám 1718-ban született a trencsénmegyei Terchován. Középszkoláit a jezsuiták intézeteiben végezte s 1737-ben Nagyszombatban be is lépett a rendbe. Filozófiát, majd később a teológiát is a bécsi egyetemen hallgatta. Hivatásérzetének hiányában 1748-ban, még pappá szentelése és örök fogadalmának letétele előtt kilépett a rendből. Útja az udvari könyvtár prefektusához, Van Swietenhez vezetett, kinek ajánlatára Mária Terézia őt az udvari könyvtár tiszttviselőjévé, 1774-ben pedig igazgatójává nevezte ki s ebben az állásban maradt 1783-ban bekövetkezett haláláig.

Kollár alapos filozófiai iskolázottságot, klasszikus és modern nyelvek ismeretét s a magyar történelem iránt nagy érdeklődést hoz magával abból a jezsuita rendből, melyben Hevenesi Gábor, majd tanítványai és követői nálunk addig nem látott szorgalommal és céltudatossággal vették meg egyházi és politikai történetírásunk alapját.⁵ Tudományát, tehetségét és munkáját ezek példájára ő is a magyar történet kutatására szenteli. Az udvari könyvtárban bőven van ideje és módja a felvilágosodás irodalmával, társadalmi és politikai eszméivel megismerkedni. A könyvtár gazdag kéziratára, a pozsonyi magyar s a bécsi udvari kamara levéltárai viszont megadják neki az alapot, melyen felépítheti történeti felfogását.⁶ Kollár működésében mindkét történetírói irány érvényesül. Felismerjük benne a Kaprinai—Pray iskola szorgalmas forráskutatóját, de látjuk a racionalizmus politikai ideáljának, a felvilágosult abszolutizmusnak lelkes harcosát is. Ez utóbbi irány felé való hajlamát is bizonyára már tanuló éveiből hozta magával s ennek hangoztatásával fordulhatott a volt jezsuitanövendék a jezsuiták egyik legelszántabb ellenfeléhez s Mária Terézia egyik legbefolyásosabb tanácsadóhoz, Van Swieten-

dass dem Hofrath von Kollar, so wie es bisher gewöhnlich, brevi manu von dem Staaterath der Auftrag ertheilet werden könnte, seinen Vorschlag hierüber zu Handen zu lassen. St. R. 1660/1781. (Bécsi Staatsarchiv Staatsrat osztályának irata akta és évszám szerint) Kollár beadványai is legtöbbször névtelenül szerepelnek a többi hatóságok előtt. Egyszer „unter Beobachtung des Secreti und in Geheim“ kell benyújtania véleményét (St. R. 3004/1768.), máskor az államtanács rendelkezése szerint: Die Wohlmeinung Kollars wird nur sub anonymo (sc. der Hofkammer) mitzuthelilt sein. St. R. 330/1771.

⁵ Hóman Bálint: A forráskutatás és forráskritika története (A magyar tört. tudomány kézikönyve I. kötet, 3/A füzet), 1925, 9—11. l.

⁶ Es sind schon etliche Jahre, dass ich angefangen, auf die Untersuchung der Geschichte und Gerechtsamen des erst belobten Königreichs Ungarn täglich einige Nebenstunden zu verwenden, írja Mária Teréziának 1762-ben. H. K. A. Cam. 12, 71 März 1763. (= a bécsi Hofkammer Archiv, Camerale 12. fasciculusa; 1763 márciusában a 71. akta). Hasonló nyilatkozat olvasható az udvari kamara elnökéhez 1770. dec. 12-én küldött iratában is: *Anni jam sunt viginti duo, rebus patriis recte intelligendis dem operam.* H. K. A. Cam. 13, 51 Nov. 1770.

hez. Az új állás és környezet ezek után könnyen kiirhatta belőle a magyar alkotmány becsülését, melynek kiváltságait úgy sem élvezte.

Magyar történelmi munkáival 1762-ben lép Kollár a nyilvánosság elé. *Historia diplomatica juris patronatus apostolicorum Hungariae regum* című művében a király főkegyúri jogát a Szilveszter-féle bullából eredezteti s annak a korábbi századokban való gyakorlását ismerteti. Ugyanezen évben kiadja Ursinus Veliusnak *De bello Pannonico*, 1763-ban Oláh Miklósnak *Hungaria et Atila* című munkáját. Reánk nézve legnevezetesebb könyve: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae*, 1764-ben jelenik meg. Kollár a magyar törvények alapján azt igyekszik bizonyítani, hogy a király törvényhozói hatalma az egyházi és vallási élet szabályozására is kiterjed, kivéven az isteni törvénnyel meghatározott eseteket. A még az országgyűlés megnyitása előtt kiadott munkának közvetlen célja az volt, hogy bizonyítsa a király jogát az egyház vagyona, amiből kifolyólag a király a papságot adófizetésre kötelezheti. Ennek a tételnek bizonyításában Kollár oly messze ment, hogy nemcsak a magyar egyházi és világi rendekben, de az udvarhoz közelálló idegen körökben is heves ellenmondást váltott ki.⁷ A királynő és az államtanács belátják ugyan, hogy Kollár jóakaratú törekvése célt tévesztett, azért eltiltják a mű további terjesztését; de ugyanakkor észreveszik, hogy éppen ő az a magyar jogot jól ismerő férfiú, akire oly sokszor szükségük van. Kollár ezek következtében halála évéig nem ad ki több magyar történelmi munkát,⁸ de annál szorgalmasabban dolgozik az abszolutizmus érdekei támogatásán.⁹

A jelen alkalommal az államtanács mellett kifejlett működésének csak egyik, de legfontosabb részét óhajtjuk ismertetni.¹⁰ Az államtanácstól a magyar jog kiváló ismerőjének tartott Kollár Ádám legfelső megbízásból, de nem ritkán önszántából is, véleményt mond a központi magyar hatóságok munkájáról, felülvizsgálja a kincstár pöreit, azokat okleveleivel támogatja. Máskor lappangó királyi jogok leleplezésével vagy más

⁷ Utalunk itt gróf Haugwitz államminiszter, gróf Enzenberg felsőausztriai kormányelnök és a mechelni érsek véleményeire. St. R. 1272/1764.

⁸ Halála évében (1783) jelenik meg Bécsben *Historiae jurisque publici regni Ungariae amoenitates* című munkája 2 kötete; a 3. kötet kéziratban maradt meg.

⁹ Munkássága arányait mutatja egy jegyzéke: *Verzeichnis der von mir Ad. Fr. Kollar auf allerhöchsten Befehl entworfenen und meistens bey der Staatsrathskanzley eingereichten allerunterthänigste-unmasegeblichsten Meynungen, Deductionen und anderen Schriften* (Staatsarchiv, Kurrentakten, 13/1772.), mely szerint 1772-ig 34 iratot nyújtott be az államtanácshoz.

¹⁰ Helyszüke miatt *le kell mondanunk Kollár még ezen egyirányú működésének teljes ismertetéséről is*. A tárgyalandó ügyek azonban annyira jellemzik munkakörét, hatását és fel-fogását, hogy általuk *ha quantitative nem is, qualitative bizonyára teljes képet nyerünk róla*.

úton-módon igyekszik a kincstárnak s ezzel az abszolutista összbirodalomnak szolgálni.¹¹

*

1770 körül a *kincstár és az Esterházy-család* között heves küzdelem folyik *Zólyom birtokáért*, melyben Kollárnak is tevékeny szerepe van. A birtokot Esterházy Pál vette 1638-ban testvérétől, Miklós nádortól.¹² Fiai: Miklós és Sándor 1648-ban perennalis donatiót kaptak rá a fiág számára III. Ferdinándtól, a leányágtól 6 hónapos praemonitio után visszaváltható. A kincstár perét Esterházy István ellen, aki az 1648-ban szereplő Sándornak egyeneságú leszármazottja, Hrabovszky, a királyi jogügyek igazgatója, indította meg 1755-ben, de aztán az egész ügy abban maradt. Az 1764—65. országgyűlés után Szlávy Pál, az új jogügyi igazgató (1765—1783) hozza ismét felszínre a kérdést, de a hétszemélyes tábla elutasítja a kincstár keresetét az Esterházyakkal szemben.¹³

Ezek után történik, hogy Kollár meghallja Rosenthaltól, a házi levéltár igazgatójától, hogy az udvari kamara okleveleket keres, mert új perfelvételt szeretne elérni. Ezen alapon 1770. november 10-én egy jelentést ad át Gebler államtanácsosnak, melyben bizonyítja, hogy Zólyom királyi birtok volt s mint ilyennek a karok és rendek kifejezett beleegyezése nélküli eladományozása a Tripartitum értelmében érvénytelen. A jelen birtokostól visszaváltani a fiskusnak e szerint nemcsak joga, hanem kötelessége is.¹⁴ Kollár beadványának megvan a sikere. Jelentését az államtanács nov. 16-án névtelenül tovább küldi az udvari kamara elnökének, Hatzfeldnek, aki egyúttal azt a megbízást is kapja, hogy hallgassa meg az ügyben jól informált Kollárt és tegye meg a lépéseket, hogy a fiskus joga érvényesüljön s hogy Szlávy a legszorgalmasabban teljesítse kötelességét.¹⁵

¹¹ Érdekesen motíválja Kollár a kincstár érdekeiért hevülő buzgalmát, mikor az udvari kamara elnökének ezt írja: Ich wünschete öfters das Glück zu haben, mit den gleichen Fiscal Sachen meine Neben-Stunden zubringen zu können, damit ich die Gelegenheit haben könnte, durch wesentliche und erspriessliche Verdienste meinen treu-gehorsamsten Dienst-Eifer besser bekannt zu machen. H. K. A. Cam. 13, 51. Nov. 1770. Mária Teréziának ugyanerről így ír: Ich sehe es wohl ein, dass meine Dankbarkeit, die ich dem allerhöchsten Aerario, von welchem ich schon durch so viele Jahre meinen Unterhalt habe, schuldig bin, auf keine andere, als auf diese Art und Weise besser und werkhätiger an Tag legen kann. St. R. 3040/1772.

¹² Gróf Esterházy János: Az Eszterházy-család és oldalágainak leírása. Budapest, 1901. 246. l.

¹³ Grassalkovich Antal, a pozsonyi magyar kamara elnökének jelentése: H. K. A. Cam. 13, 56 Sept. 1771.

¹⁴ St. R. 4053/1770.

¹⁵ H. K. A. Cam. 13, 51 Nov. 1770.

Kollár december 12-én kelt iratában fejt ki felfogását Hatzfeld előtt. Az anonymus (= saját magának Geblerhez beadott s az államtanácstól Hatzfeldhez továbbított) jelentését veszi alapul s annak állításait helyesli, illetőleg bizonyítja. Eszmemenete a következő: A koronajavak Magyarországon elidegeníthetetlenek; ezek közé tartozik Zólyom = Veterosolium = Altsohl, mit az Esterházyak állításával szemben számtalan oklevéllel tud bizonyítani. A királyi jogügyi igazgató gyöngye alapon védte Zólyom koronabirtok jellegét, azért nem látta azt a bíróság bizonyítottnak. III. Ferdinánd adománylevelét csak a per vége felé, akkor is csak úgy mellékesen használta fel a kincstár képviselője.¹⁶

1771 elején új bizonyítékokat tár Kollár az államtanács elé. Értesülése szerint ugyanis a körmöczi levéltárban oklevelek vannak, melyek bizonyítják, hogy a bányavárosok királyi adót fizetnek a zólyomi várnak. Mivel pedig a királyi bányavárosok csupán a koronának adóznak, nyilvánvaló, hogy a zólyomi vár is eredetileg királyi birtok, mely csak később került az Esterházyak kezére. A királyi adót továbbra is szedték a vár számára, a 17. század közepétől azonban — miután megtörték a bányavárosok ellenszegülését az új elnevezés miatt — census culinae arcis Veterosoliensis néven. A zólyomi erdőket II. Lajos a körmöci bányák céljaira szánta s ezt a rendelkezést fönntartja III. Ferdinánd adománylevele is. Kollár ezek alapján indítványozza, hogy hallgassák meg Szlávy véleményét, a per befejeztéig függesszék föl a bányavárosok adófizetési kötelezettségét és tiltsák meg az erdők további pusztítását. Indítványait az államtanács magáévá teszi s ily értelemben küld legfelső kéziratot január 10-én az udv. kamarának. Mindezen iratokra válaszul az udv. kamara jan. 15-én kijelenti, hogy a peranyag ismerete nélkül érdemlegesen nem nyilatkozhatik, de ajánlja, hogy Szlávy jogügyi igazgatót felettese, Grassalkovich magyar kamarai elnök által vonják felelősségre.¹⁷

Kollár mindhárom beadványa — természetesen névtelenül — ezután Grassalkovichhoz kerül, aki miután a per anyagát és Szlávy védekezését megkapta, március 25-én adja meg feleletét. Terjedelmes felterjesztésében erélyesen utasítja vissza a névtelenek rosszakaratú állításait. Esterházy Miklós és Sándor örök adományban részesültek, a visszaválthatóság csupán a leányágra vonatkozik. III. Ferdinánd adománylevele a 40I lapnyi periratnak már a 91. lapján, tehát nem a végén fordul elő. A pör újrafelvételét a körmöci oklevelek alapján s az erdők további pusztításának a vármegye útján való megtiltását ajánlatosnak tartja. Az udvari kamara is, miután a névtelenek, Szlávy és Grassalkovich iratait áttanul-

¹⁶ Ugyanott.

¹⁷ H. K. A. 13, 22. Febr. 1771.

mányozta, Festetich Pál kamarai tanácsos referálása alapján osztja Grasalkovich felfogását (máj. 24.).¹⁸

Az államtanács június 3-án azon meghagyással közli Kollárral az udvari és a magyar kamara állásfoglalását s az egész per jegyzőkönyvét, hogy adja elő mindazon érveit, melyek a jogügyi igazgató által megindítandó új per sikerét biztosíthatják. Kollár Humillima informatio-jában még júniusban ismét hangsúlyozza, hogy a királyi birtok elidegeníthetetlen; márpedig Zólyom városa királyi bányaváros (1514: III. tc.) s a vár is királyi birtok volt (1608: XXII. tc.). Ezen alapon tehát visszaváltható. Hogy a királyi adománylevél különbséget tesz az öröklési jog szempontjából fi- és leányág között, az csupán a megfelelő információ hiányából magyarázható. Idézi még Kollár III. Ferdinándnak gróf Pálffy Pál nádorhoz 1649-ben írt levelét, mely szerint Esterházy Pál özvegye, Viczay Éva csak használatra és nem teljes jogú birtokul kapta a zólyomi erdőt, melyek a bányászathoz ott igen szükségesek voltak. Mert ilyen világos a kincstár joga, semmi szükség a barátságos egyezkedésre.¹⁹

Kollár végeredményben is diadalmaskodik. A július 18-án Hatzfeldhez intézett uralkodói kézirat hangsúlyozza, hogy a névtelen mily fontos okmányokat adott a fiscus jogainak bizonyítására s hogy a hivatalos tényezők ily nagyjelentőségű dologban nem tanúsítottak megfelelő ügybuzgalmat.²⁰ 1771. október 6-án már mint megkezdett perről (causa... suscitata) beszél róla a magyar kamara.

Pár évvel később *Nagyvárad szeretne* a püspök és a káptalan földesúri joghatósága alól szabadulni és *szabad királyi várossá alakulni*. Mária Terézia Kollárt is bevonja az ügy tárgyalásába, ki a központi hatóságokkal szemben, de az államtanács intenciói szerint foglal állást. — A török kiűzése után Benkovics püspök, hogy elpusztult székvárosát újra felépíthesse, a káptalannal együtt visszakapja a királytól egykori birtokait (1692). A város így ismét a káptalan és a püspök földesurasága alá jutott.²¹ Am a 18. század második felében, mint annyi más város, Nagyvárad is próbálkozik az előnyösebb jogi és gazdasági helyzetet jelentő királyi városok privilégiumait elnyerni.²² Az ügy a kancellária elé kerül,

¹⁸ H. K. A. Cam. 24, 24 Mai 1771.

¹⁹ H. K. A. Cam. 13, 56. Sept. 1771.

²⁰ Ugyanott.

²¹ Bunyitay Vince: A mai Nagyvárad megalapítása. (Értekezések a tört. tudomány köréből, 12. kötet, 1886. 10—15. lap.)

²² Az efajta ügyek jellemző esetét mutatja *Veszprém* is. A városi tanács 1764. dec. 5-én határozatban mondja ki, hogy Veszprém „minden módon, ha lehet, csak királyi várossá tételessék, ha most eleinten az város adósságban is veri magát, de abbul leghaláb az maradékja ki szabadulhatna, az mostani teréből nem hogy ki lehessen szabadulni, sőt inkább félhető, hogy

de ez a királynőhöz intézett felterjesztésében nem pártolja a kérést azzal a megokolással, hogy Nagyvárad fekvésénél fogva nem alkalmas a kereskedelemre s a szabad királyi várossá emelés költségeit sem tudná előteremteni. Az államtanács állásfoglalása alapján a királynő elodázza a kérdés megoldását, de ugyanakkor kikéri Kollár véleményét.²³

Kollár már másnap, 1774. június 7-én elkészült véleményével, mely a földesuraság ügyére vonatkozik. Bevezetőben hibáztatja Kollár, hogy ily fontos ügyek tárgyalását Magyarországon oly soká elhúzzák. Szerinte a nagyváradiak már egy éve bebizonyították, hogy a püspök és a káptalan jogtalanul gyakorolják a földesúri jogokat. A felség már akkor megparancsolta, hogy mindkét fél oklevelekkel bizonyítsa állítását, ám a püspök és a káptalan figyelmen kívül hagyta a királyi rendelkezést. A nagyváradiak ezért kérik, hogy igaz és méltányos ügyük elintézésére a királynő nevezzen ki Bécsben egy kommissziót s ez ítélkezzék fölöttük. Ez a kérés — Kollár szerint — teljesíthető, mert Benkovics és a káptalan az ősrégi alapítványi birtokok címén jutottak a földesurasághoz; márpedig hogy itt tévedés történt, azt egy kommisszió is megállapíthatja. Az államtanácsban Löhr kijelenti, hogy a földesurak már megbizonyították jogaikat, s hogy Kollár is tudhatná, hogy az idők folyamán a káptalan is sok oklevelét elveszítette.²⁴

Két nap mulva beérkezik az államtanácshoz Kollár azon irata is, mely a szabad királyi várossá emelés kérdésével foglalkozik. Kollár itt ismét hangoztatja, hogy a püspök és a káptalan jogtalanul bitorolják a földesuraságot s ezáltal nemcsak Nagyvárad, de a közjő is a legfájdalmasabb elnyomatást szenved. Meg kell szüntetni a földesuraságot és Nagyváradot szabad királyi várossá kell tenni. Az erre következő kir. kézirat felszólítja Esterházy kancellárt, hogy nyilatkozzék a váradiak kéréséről és Kollár véleményéről.²⁵

A kancellár június 24-én kijelenti, hogy ő mit sem tud a püspökhöz és a káptalanhoz küldött kir. parancsról, miről a névtelen említést

naponként öregebdek.“ (Véghelyi Dezső. Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Veszprém, 1886. 14. lap.) — Ily törekvések következtében természetesen csakhamar kitört a viszály a város és földesura, a püspök között. Az úri szék, a vármegye s a királyi kúria elutasítják a veszprémiek panaszait, melyek a helytartótanács útján az államtanácsig feljutottak. (Magyar orsz. levéltár, Cancell. 3942/177.) A viszályokról értesült Kollár önszántából beavatkozik az ügybe s bizonyítani igyekszik az államtanácsnak, hogy Veszprém királynéi birtok, tehát a püspök jogbitorlásának véget kell vetni. Törekvése nem sikerül. (Brevis deductio jurium fisci Regii in castrum et Civitatem Veszprimiensem. H. K. A. Cam. 13, 38 Jan. 1771 és Véghelyi id. m. 31. l.)

²³ St. R. 1260/1774.

²⁴ St. R. 1441/1774.

²⁵ Ugyanott.

tesz. A nagyváradiak remélik, hogy ha szabad királyi várossá lesznek, kereskedelmük s így a kamara jövedelme is lényegesen megnövekszik; a város nagy adósságát (40.000 frt.) ez esetben szerintük kifizetné egy Sembery nevű nemes. A kancellária szerint azonban a Sembery-féle ajánlat egészen bizonytalan. Ezért s a már fentebb említett okainál fogva is a szabad királyi várossá emelést nem ajánlja. Ha a feleknek a földesuraság körül pörös ügyük van, döntsön a királyi kúria.²⁶

A kancelláriának ezt az iratát az államtanács jún. 24-én közli Kollárral, mire ő már másnap ismét válaszol. Szerinte érdemes Nagyváradot szab. kir. várossá tenni, mert bár nincs hajózható folyója, közvetítő kereskedelmet folytathat Erdély és a Török-birodalom felé. Ebben az esetben költöznének oda kereskedők is. A földesuraságra vonatkozólag is fenntartja korábbi állásfoglalását, melynek értelmében „in collatione beneficij regij” tévedés volt. A király 1692-ben nem volt kellőképpen informálva, tehát a kommisszió kiküldése nem törvényellenes. A kancellária és Kollár irata ezután az udvari kancelláriához kerül hozzászólás végett. A kamara júl. 4-én úgy véli, hogy a földművelés és ipar terén — *producta naturae et artis* — a helyzet aligha változnék, mert Erdély nem szorul Nagyváradra, Oláhország felé pedig nincs forgalom. Sembery nagylelkűsége, amennyiben őszinte, a kincstár terhére megy, mert ő családjának utolsó férfisarja, aki után a fiskus örököl. A földesuraság körül támadt nehézségek elintézésére a peres utat ajánlja, hisz a kincstár s a püspökség közt 1773-ban is a királyi kúria döntött. Az államtanács még mindig nem enged. Augusztus 27-én a pozsonyi kamarát kérdezi, hogy nincs-e valami oklevele, melyből akár a magyar, akár az erdélyi jog szerint bizonyítani lehetne, hogy Nagyvárad valaha korona- vagy kamarabirtok volt.²⁷ Minden hiába — Nagyvárad csak későn, az 1859-ben kötött örökváltásági szerződéssel szabadul fel a földesúri hatalom alól s lesz önálló várossá.²⁸

Kollár Ádámnak a birtokperekben való utolsó és szintén jellemző szereplése az évekig tartó topicalai ügyhöz fűződik. *Toplica, varasdmegyei mezőváros* hosszú időn át *pörösködik földesurával*, a zágrábi káptalannal. Végső kísérletként ők is az udvarhoz fordulnak, küldöttséget menesztenek Bécsbe, ahol Kollár lesz segítőjük.²⁹

²⁶ St. R. 1555/1774.

²⁷ H. K. A. Cam. 26, 108. Aug. 1774.

²⁸ Magyarország vármegyéi, Bihar vm. 204. l.

²⁹ Kollár előadása szerinte kapcsolat közte s a topicaliak között úgy keletkezett, hogy miután sem magyar, sem horvát Hofagens nem vállalta ügyük védelmét, Maurovics Hofkriegsagens vezetésével néhány topicalai férfiú felkereste őt s kérték, hogy magyar jogi ismereteivel támogassa őket méltányos ügyükben, amire ő tisztán felebaráti szeretetből vállalkozott is. St. R. 1745/1779. és St. R. 1938/1781.

A későbbi taúvallomások azonban másként beszélnek. Ezek szerint Kollár a topicalai

Az államtanács előtt folytatott tárgyalások menete a következő. Toplica község fölpanaszolja, hogy bécsi küldöttei a pozsonyi kamarának jelezvén a kincstár lappangó jogát, a „*jus latens regium*“-ot, Toplicára, a Bécsből hozzájuk érkező Gerdichet a vármegye elfogatta. A helytartótanács e tényt azzal magyarázza, hogy Gerdich a már elutasított per további folytatására izgatta a lakosságot. Gerdich Kollár Adám megbízására hivatkozván, a helytartótanács javasolja Kollár kihallgatását, aztán a toplicai deputáció hazaküldését és Gerdich megbüntetését, mert a per folytatására 500 forintot gyűjtött össze jogtalanul a toplicaiaktól.³⁰

Kollár a legfelsőbb parancsra adott nyilatkozatában elmondja, hogy Toplica 1211 óta királyi birtok; 1247-től társbirtokosa a zágrábi káptalan, de ez az urbárium óta teljes földesúri joghatóságot gyakorol. Mert a vármegye nem védte meg a mezőváros ősi szabadságát, az urbárium utolsó pontja alapján a Felsőséghez folyamodott. Gerdichet ő küldte Toplicára, hogy közelebbi adatokat hozzon az ottani kastélyra vonatkozólag. Időközben elkészítette a *latens jus Regium*-ot bizonyító *Deductio*-ját, mit Maurovics az udvarnál, a toplicai deputáció pedig a pozsonyi kamaránál nyújtott be. Az ügy azonban Varasd vármegye közbelépésére elakadt, Gerdichet pedig Toplicán letartóztatták. Ezek után kéri Kollár Gerdich szabadonbocsátását, a vármegye megintését, a lappangó királyi jogok további vizsgálatát, a földesuraság elleni panaszokra vonatkozólag pedig új per megindítását és ennek befejeztéig az urbárium előtti állapot visszaállítását. Az államtanácsban Löhr helyteleníti, hogy Kollár ily módon beavatkozott ebbe a dologba, melyből csak békétlenség származik; jobb lett volna a feljelentést — a *latens jus regium denuntiatio*-ját — közvetlenül a magyar kamarához vagy az államtanácshoz jelenteni; Hatzfeld nem bízik a följelentés sikerében s egyébként sem tartja illendőnek, hogy a Felsőség tanácsosa ily emberek szolgálatára álljon. A *resolutio* Löhr, Geb-

fürdőn nyaraló unokahugától értesült a toplicaiak s földesuruk viszályáról. Erre ő maga bátorította Toplica községet a panasztételre; pénzt előlegezett nekik, a deputáció egyes tagjainak szállást és ellátást is adott házában, — Gebler államtanácsos szerint „ohne Zweifel aus Übermaas des Eifers pro jure latente Regio.“ Az időközben kedvező eredménnyel kecsegtető panasz híre elterjedt a vidéken. Egy Czwetko nevű ember Burgo község nevében 150 frt-ot akar Kollárhoz juttatni, hogy az ő ügyük védelmét is vállalja el, de Kollár a pénzt nem fogadta el. Az ügynek mindamellett vannak érdekeltjei. Kollár unokahugának a toplicaiak siker esetére egy házat ígértek Toplicán; Czwetko 3 aranyat adott és 1000 frt-ot ígért neki. A Kollárnak szánt 150 forint Prokesch zugüggyvéd (Winkelagens) kezén sikkad el, aki gabonakereskedő, uradalmi alkalmazott s alkalomadtán zongoratanító is. Az ő írnoka Gerdich, az adósság miatt börtönviselt, majd elbocsátott katona. Dolowcsák toplicai lakatos kb. 2000 forintot gyűjtött össze az ügy vitelére a módosabb toplicaiaktól, — ami miatt pört szándékoznak indítani a károsultak. St. R. 3/1782. és St. R. 1520/1782.

³⁰ St. R. 1745/1779.

ler és Kresel államtanácsosok votuma alapján utasítja a kancelláriát, hogy a denunciációnak a magyar kamarával együtt nézzen utána, a deputációt küldje haza, Grdichet pedig bocsássa szabadon (1779. dec. 16.)³¹

Bár a kancellária jelentése alapján Löhr nem tulajdonít fontosságot Kollár véleményének, mert az összes kamarai hatóságok aaptalannak tartják a denunciációt, a resolutio mégis Kollár további meghallgatását rendeli el (1780. ápr. 6.). Kollár ápr. 14-én újabb bizonyítékok nélkül támadja Szlávyt, hogy nem védi eléggé a királyi jogokat. A kancellária szerint (május 31.) sem a bécsi, sem a pozsonyi kamara, sem a horvát kamarai ügyvéd, sem a magyar jogügyi igazgató nem tudja megállapítani az állítólagos *latens jus regium*-ot. Az egész ügyet Gerdich vagy valaki más rángatta elő — pénzszerzésre. A toplicaiak most aztán sem a régi járandóságukat nem akarják fizetni, sem az új urbáriumot nem akarják elfogadni. Löhr és Kresel ezek után *ad acta* akarják tenni az egész ügyet, de Hatzfeld szerint most már meg kell állapítani, hogy a szegény parasztok többszáz forintjáért ki a felelős.³²

1781 augusztusában — valószínűleg az új uralkodóra való tekintettel — Kollár ismét előadja a birtok történetét. A túlságosan patétikus és személyeskedő beadványban tiltakozik a megvesztegetés vádjá ellen;³³ aug. 29-én kéri, hogy Nádasdy horvát bánt bízzák meg a kérdés eldöntésével s „*ad viam instantiae*“ már az udvar bíráskodását is tanácsolja.³⁴ A kir. resolutio helyt ad Kollár javaslatának, de a kancellária kijelenti, hogy a földesúri kérdés oly annyira tisztázva van, hogy a község maga is már csak a *jus latens regium*-ban bízik, amit viszont a kamara nem talál meg.³⁵ Szept. 8-i iratában Kollár azt bizonyítja, hogy szükség van az udvar bíráskodására, mert az úriszék, hol a káptalan peres fél is, bíró is, nem szolgáltat igazságot. A királynak ennek elrendeléséhez joga van, mert az aranybulla 1. cikke bíráskodást biztosít neki és nem csupán — mint manapság állítják, — az ítéletnek egyszerű tudomásulvételét, *statum notitiae*. „*Das ist das ächte System des Königreichs Ungarn*“.³⁶ Kollár végre is eléri, hogy a toplicaiak sérelmeit a földesurassággal szemben újra tárgyalják, de amint a kancellária 1782. jan. 16-i jelentéséből látjuk, minden különösebb siker nélkül.³⁷

Az államtanács Löhr indítványára kéri Kollár érveit a *jus latens*

³¹ Ugyanott.

³² St. R. 637/1780.

³³ St. R. 1938/1781.

³⁴ St. 2005/1781.

³⁵ St. R. 2094/1781.

³⁶ Ugyanott.

³⁷ St. R. 323/1782.

regium-ra vonatkozólag, miket ő febr. 16-án be is nyújt. Löhr az ily szövevényes magyar ügy elbírálására egy iudicium delegatnm kinevezését ajánlja, hova a magyar és erdélyi kancellária s az udv. kamara 2—2 tanácsost küldene. A febr. 22-én kelt kir. resolutio ily értelemben intézkedik és felszólítja Esterházy kancellárt, hogy az ülésre hívja meg Kollárt is, hogy bizonyítékait előadhassa és így végül el lehessen intézni az ügyet.³⁸ A febr. 28-án megtartott tárgyalásról az elnöklő kancellár azt jelenti, hogy Kollár egész előadása csupán oly állításokon (asserta) alapul, melyek tarthatatlanságát a kancellária bebizonyította. Az államtanács hangulata erre teljesen Kollár ellen fordul. Gebler Kollár megdorgálását ajánlja; Löhr szerint Kollár egy általános tételből akart következtetni egy nem oda tartozó részleges esetre. Kresel megvallja, hogy érdemben nem tud hozzászólni az üggyhöz, de mert az összes hatóságok véleménye megegyezik, igazat kell nekik adni; Hatzfeld szintén nem igen érti a latinul fogalmazott per anyagát, de osztja Löhr nézetét. A hosszú tárgyalásoknak az 1782. márc. 11-én kelt resolutio vet véget: Cancellariae opinionem integre approbo...³⁹

Az eddigiekben láttuk, miként igyekszik egyes konkrét esetekben Kollár oklevélismeretével hasznot hajtani a kincstárnak. A magyar jogot eléggé nem ismerő államtanács ezenkívül *elvi irányításért is* többször fordul fiskusi ügyekben Kollárhoz mint a magyar jog kiváló ismerőjéhez.

1768-ban az államtanács azon méltatlankodik, hogy a magyarok háramlás előtt álló birtokukat megterhelik, eladják vagy a jogot másra ruházzák, ami által csökken az értékük. A magyar törvények szerint erre ugyan nincs joguk a nemeseknek, de ők nem akarják megérteni a törvények igazi értelmét. A fiskus és a korona javát szolgáló törvényekkel szemben éppen ellentétes gyakorlat fejlődött ki. Ezért szükséges volna a fiskus ezen jogait erősebb megvilágításba helyezettetni, mely munkára az államtanács Borié ajánlata alapján Kollár Adámot tartja a legalkalmasabbnak.⁴⁰

Kollár az aug. 14-én kapott megbízásra terjedelmes fejtegetést dolgoz ki az *örökös nélküli nemesek birtokjogáról*. Az aranybulla 4. pontja teljes rendelkezési szabadságot biztosít nekik; Nagy Lajos már előírja az oldalági rokonok örökösödését is. A Tripartitum megengedi a birtok ideiglenes eladását vagy elzálogosítását, de — mert az egyenes- és oldalág mint természetes örökös után a korona mint törvényes örökös következik

³⁸ Ugyanott.

³⁹ St. R. 638/1782.

⁴⁰ St. R. 1770/1768: Zu der diesfälligen Ausarbeitung wäre der tauglichste der Bibliothecarius Kollar.

— örök jogon való elidegenítés csakis királyi engedéllyel történhetik (Trip. I. 64.). A törvény ezen rendelkezése azonban csupán az ősi birtokra vonatkozik, a szerzettre nem; közbecsű, aestimatio communis, szükséges akár ideiglenes, akár örök elidegenítés történik. A Tripartitum tehát az in semine deficiens-nek csupán az ősi birtok örök eladását tiltja. Ez az oka, hogy birtokuk vagy nem teljes egészükben vagy megterhelve száll a kincstárra. Ezen az állapoton óvatosan, a magyar törvények alapján lehet és kell is változtatni. A Tripartitum I. 60. címe elrendeli, hogy a birtokos bármely eladási vagy elzálogosítási szándékáról figyelmeztetni tartozik az utána öröklő joggal bíró rokonságot. Igaz ugyan, hogy a törvény csak a természetes örökösök érdekeit védi az esetleges kárvallásokkal szemben, de őtánuk következik a törvényes örökös, a király, kinek érdeke e tekintetben sem alábbvaló, mint a magánembereké. A törvény védelmét tehát őreá is ki kell terjeszteni. Ez alapon aztán a kincstár megfigyelheti, hogy mi a valóban ősi és mi a szerzett birtok, ez utóbbiban is kutathatja az esetleg lappangó királyi jogokat és lesz alkalma a háramló birtok minden szükségtelen megterhelését megakadályozni. Ha a magyarok ez ellen a régi kifogással élnek, hogy ez ellenkezik a szokásokkal, meg kell nekik mondani, hogy ezek nem törvényes szokások, hanem a korona jogait megrövidítő novae consuetudines introductae, azért az 1439: IV. tc. értelmében eltörölnökök. Az államtanács magáévá téve Stupan véleményét, egyelőre irodájában helyezteti el Kollár iratát és megvárja az udvari kamarának és a magyar kancelláriának e tárgyban egy-két hete kiadott utasításának hatását.⁴¹

A következő évben egy névtelen irata kerül az államtanács elé, ki az utóbbi időben Magyarországon elterjedt azon visszaélés ellen tiltakozik, hogy *a szerződő felek adás-vételnél egymással titkos megállapodásokat kötnek*, mik az örökösökre károsak. Az indító ok a család vagy a kincstár gyűlése vagy pedig a pillanatnyi előny. A névtelen kéri a királynőt, hogy semmisítse meg az ilyen szerződéseket és parancsolja meg, hogy a jogos okból történő eladás és elzálogosítás a megye előzetes ármegbecsülésével és hozzájárulásával történjék. Gebler helyesli a névtelen fel fogását, de mert ő még sincs annyira otthon a magyar jogban, ajánlja, hogy hallgassák meg Kollárt mind magáról a kérdéstről, mind pedig annak megoldásmódjáról.⁴²

Kollár a következőképen válaszol: A Trip. I. 60. címe elzálogosításnál vagy eladásnál vételi előjogot biztosít azoknak, kiknek az illető bir-

⁴¹ St. R. 1977/1768.

⁴² „...die gegenwärtige Nota dem Kollar zugestellet und dessen Gutachten sowohl circa rem ipsam, als circa modum in Geheim abgefordert werden könnte“, írja Gebler votumában. St. R. 299/1769.

tokra öröklési joguk van. Ha az árban nem tudnak megegyezni a rokonok, akkor a vármegye határozza meg a méltányos összeget. Az újabb törvények (1635: XC. és 1655: LII. tc.) az adás-vételt teljesen a felek megegyezésére bízzák, bár az elővételi joggal bírókat ezután is figyelmeztetni kell. Ezek azután, ha az árban nem tudtak megegyezni, csak akkor tiltakozhatnak, ha egy idegen előnyösebb feltételek mellett kapta meg, mint azt nekik ajánlották. Kollár szerint vissza kell állítani a régi törvényeket. A kincstár szempontjából rendkívül fontos, hogy az örökös nélküli birtokos jelezze a kamarának is eladási vagy elzálogosítási szándékát. Ez a figyelmeztetés (*praeadmonitio*) azonban szinte teljesen céltalan a törvényszerű és bírói ármegbecsülés (*aestimatio*) nélkül. A kir. kézirat ennek megfelelőleg utasítja Esterházy kancellárt, hogy a további visszavételek meggátolására a régi és újabb törvényeknek az előzetes figyelmeztetésről és a megbecsülésről szóló határozatait érvényesíteni kell.⁴³

1871. ápr. 19-én kérdezi az államtanács Kollártól, hogy a magyar törvények megengedik-e a kincstárra háramlott birtokok elárverezését? Másnap már kész is a felelet: ⁴⁴ „Öfelsége — bizonyára a veszedelmes idők kényszerhelyzetében — az 1741: XIX. tc.-kel megszüntette, mivelhogy „licitatio... per prius... haud consueta.“ Amde ez a megokolás, hogy t. i. ily birtokok elárverezése régebben nem volt szokásban, téves, mert a donatio mixta-nál — mely előírás szerint ugyan partim pro servitiis, partim pro pecunia adatik — igen sokszor kevés, vagy egyáltalán semmi érdem sem szerepel, csupán fizetés. Ezt, az államra káros törvényt nyíltan megszüntetni nem tanácsos, de annál inkább indirekt úton. Kollár erre a következő ravasz eljárásmodot ajánlja: Mivel manapság sokszor hallható a panasz, hogy a koronára háramlott birtokokat a kancellária és az udv. kamara tanácsosai szerzik meg maguknak ⁴⁵ s így a távol lakó érdemes embereket nem lehet megjutalmazni, a Felsőg értesíti a kancellária s a helytartótanács útján a megyéket, hogy ilyen birtokokat személyes érdem jutalma és bizonyos összeg fejében (*donatio mixta*) bárki megszerezhet. A pályázók forduljanak a magyar kamarához és érdemeikre való hivatkozás mellett folyamodványukban jelezzék az összeget is, mit a kincstár kárpótlására szánnak. Így aztán nem lesz árverezés s a kamara mégis a többet ígérőnek adhatja az illető birtokot.⁴⁶

A megoldás teljesen megfelel az államtanács céljainak; a *resolutio*

⁴³ Ugyanott.

⁴⁴ St. R. 963/1781.

⁴⁵ ...welches in Rücksicht der Jesuitengüter nicht ohne Wahrheit eingeworfen wird — jegyzi meg e helyütt a mindig kritikus Kollár.

⁴⁶ Kollár disztinkciója: ...man die Fiscalgüter nicht zwar licitando, aber doch plus offerenti sowohl Einheimischen, als Fremden überlassen zu können.

ápr. 23-án ebben az értelemben ad utasítást a bécsi kamarának s a magyar kancelláriának. Mikor e rendelkezés gyakorlati kivitelében az udv. kamarának az a kérdése támad, hogy mily hosszú időt jelöljön meg a folyamodványok benyújtására, a feleletet ismét Kollárnak kell megadnia, ki szerint ezt nem kell olyan pontosan meghatározni, de 6 hónapnál rövidebb még se legyen.⁴⁷

Az eddigiekben diplomatikusnak és jogtudósnak megismert Kollár Ádám ebben az évben még mint gazdasági szakértő is szerepel. Az államtanács 1781. aug. 10-én a *kincstárra háramlott birtokok gazdaságosabb kihasználásáról* kér tőle előterjesztést. A 4 nap alatt elkészített javaslatában⁴⁸ helyteleníti azt az eljárást, hogy az ilyen, különösen kisebb birtokokat hamarosan ismét elidegenítik azon a címen, hogy egy-egy birtok, mely esetleg még távol is fekszik a nagyobb kamarai birtokoktól, jelentéktelen csekélység, melynek kezelése nem fizetődik ki. Amde a jelenben kicsi birtok ügyességgel és szorgalommal idővel gyarapítható; hogy nem összefüggő területeken fekszenek, az háború esetén — mint a régi királyok alatt láttuk — igen is hasznosítható; kezelésüket lehet és kell is olcsóbbá tenni. Az örök eladás helyett hasznosabbnak tartja a (pl. 32 évre való) bérbeadást. Szóvá teszi aztán Kollár, hogy Magyarországon a kamarai s a magánbirtok is nem az ipar révén, hanem a jobbágyok minél teljesebb kihasználása árán akar gyarapodni. A mély álomba merült ipar megérdemelné, hogy felébresszék. De ki és hol kezdje? Az alattvaló köteles tiszteletét sérteni nem akarja, mikor a közismert mondás alapján: „Regis ad exempla“ az udvarra s a magy. kamarára gondol. Ők világosan látják, hogy az idő, körülmények s a kincstár érdeke is megkívánja a magyar ipar fejlesztését.⁴⁹

Kollár iratát az államtanács átküldi az udv. kamarához, mely egészen ellentétes felfogást képvisel s a névtelen javaslatát teljesen elvetendőnek tartja.⁵⁰ Az összes birtokok megtartását a kamara nem tartja célszerűnek, mert a kisebb birtokok kincstári kezelése nem gazdaságos; aztán

⁴⁷ St. R. 1660/1781.

⁴⁸ St. R. 1906/1781.

⁴⁹ A magyar ipar különösen erős elnyomása 1770-ben kezdődik. Eckhart Ferenc részletesen leírja az osztrák és magyar gazdasági érdekek évtizedes harcát az államtanácsban, hol a magyar érdekeket Borié védelmezte erélyesen és sikeresen. Átmeneti sikerek után végül mégis a szigorúbb magyarellenes irány győzött. (A bécsi udvar gazd. politikája Magyarországon Mária Terézia korában, 81—106. l.). E tény magyarozatának egyik, szerintünk fontos tényezője, hogy Borié ez időben lép ki az államtanácsból. Hivatalosan ugyan csak 1771. nov. 30-án távozik, de más irányú elfoglaltsága miatt tényleg már 1769 óta nem igen vesz részt az államtanács tárgyalásain. V. ö. Hock—Bidermann: Der österr. Staatsrath, 26, 1. és St. R. 1051/1769.

⁵⁰ St. R. 2469/1781.

ha a denunciánsok elesnek a nekik ígért harmadrész birtoktól s az elővételi jogtól, nem lesz, ki jelentse a kamara előtt az ismeretlen háromlásokat; a királynak sem állna módjában az érdemeket jutalmazni s elmaradnának bizonyos kamarai illetékek és végeredményben is csak nemrég hirdették ki a megyékben, hogy érdemes nemesek folyamodhatnak ilyen birtokért.⁵¹

A kamara ellenvetéseire Kollár a következőkben válaszol:⁵² Felfogása nem alkotmányellenes (Trip. I. 4. cím), mert a birtokadományozás a régi, már elavult katonai berendezkedés maradványa. A régi várjobbágyok birtoka a fiág kihalásával visszaszállt a kir. várra; a király ezt, hogy katonasága meg ne fogyatkozzék, ismét eladományozta. De ennek a kornak már vége s törvénye célját veszítette. A mai nemeseket érdemes veteránoknak lehet tekinteni, kik szükség esetén még harcba vonulnak. Ezek a veteránok, ha többjük van, mint ami rangjukhoz méltó élethez szükséges, kötelesek kárpótolni azokat, kik más eszközzel szolgálnak a koronának és a hazának s azokat, kik a hadtudomány mai magas állása mellett állandóan gyakorlatozni és bármely pillanatban hadba vonulni kénytelenek. Tervezete nem célozza a nemesi rend megfogyatkozását; egyébként is többen lesznek armális, mint donációs alapon nemesek. Ha a bérbeadás káros, akkor miért adja mégis egyes birtokait bérbe a kamara? A denunciálás elmaradásából inkább az ügyvédeknek lesz kára, mint a kamarának, mely a háramlás előtt álló birtokokat maga is figyelheti. A birtokok bérbeadása ezzel szemben igen jól esnék a szegény parasztnak s egész községek gazdagodását mozdíthatná elő. Azt az osztályt kell előnyben részesíteni, mely az államot hordozza s a nap terhét viseli. A kamarával szemben ő nem tartja csekélységnek ily dolgokkal is foglalkozni.⁵³

Az államtanácsban Hatzfeld szól a kérdéshez: A hosszú bérlet ugyan kevésbé káros, mint a rövid, de a bérlő még sem kezeli úgy a birtokot, mint a tulajdonos. A Kollár-féle alapon előbb-utóbb az egész magyar királyság a kamara birtokává alakulna. Az egész kérdés-komplexum megoldása az 1781. okt. 27-i resolutio: Es hat lediglich bey dem Einrathen der Cammer zu verbleiben. — Kollár javaslatával szemben győzött a mult hagyományain alapuló felfogás.⁵⁴

Kollár Ádámnak a kamara érdekében végzett munkásságához tarto-

⁵¹ Az udv. kamara nyilván nem tudja, hogy itt éppen Kollár két, egymásnak ellentmondó javaslatáról van szó.

⁵² St. R. 2469/1781.

⁵³ Az ellentétes kamarai felfogás oka Kollár szerint, hogy: „meine Schrift statt in oekonomische Hände zu kommen, in juristische verfallen sey.“

⁵⁴ Ugyanott.

zik még a *levéltárak és a királyi jogok tanítása körül kifejtett tevékenysége* is.

1762. szeptemberében kérvényt nyújt be a királynőhöz, hogy a pozsonyi kamarai levéltárban szándékolt kutatásához engedélyt nyerjen.⁵⁶ A pozsonyi levéltár első tudományos kutatója igen körülményesen nyeri meg az engedélyt.⁵⁶ A királynő a „mox et indilate“ elintézendő kérvényt az udvari kamarához utalja, ez a magyar kamarához küldi, hol a levéltár igazgatója referálja. Bár a kedvező elintézés tartalmazó resolutio csak 1763. márc. 22-én kelt, Kollár már 1762-ben bejutott és egy hónapig dolgozott a levéltárban.⁵⁷

Pozsonyi tartózkodása azonban nemcsak történeti munkájához való anyag gyűjtésére volt jó. A tapasztaltak alapján jelentéseket küld a királynőhöz.⁵⁸ A jelentéseket ugyan nem ismerjük, de egyik tartalma rekonstruálható az azt referáló Stupan votumából.⁵⁹ E szerint a levéltár rendetlen, a nem megfelelő elhelyezés miatt a Felség s a kamara számára oly hasznos anyagot a megsemmisülés fenyegeti. Amily fontos a levéltárt rendbehozni és biztos helyre felállítani, époly nehéz egy megbízható és hozzáértő embert állítani az élére. A mostani személyzetnek fogalma sincs egy levéltár célszerű berendezéséről.⁶⁰ Az államtanács Rosenthalt, a házi levéltár igazgatóját bízza meg a pozsonyi levéltár fölülvizsgálásával és a szükséges intézkedések javaslatba hozásával. Rosenthal ezen missiójára magával akarja vinni Kollárt, mint aki a magyar aktákat és magát a levéltárt is már ismeri.⁶¹

A közbejött pozsonyi országgyűlés után 1766-ban hallunk ismét Kollárral kapcsolatban a levéltárról. Az udvari kamara okt. 14.-i jegyzőkönyvében Festetich Pál tanácsos kifogásolja, hogy a pozsonyi kamarai levéltár igazgatója nem ismeri a magyar jogot, ami pedig a királyi joga-

⁵⁶ H. K. A. Cam. 12, 71. März 1763.

⁵⁶ Eckhart Ferenc: A magyar kamarai levéltár szervezése a 18. században. Magyar Könyvszemle, új folyam XXIII. köt. 167. lap.

⁵⁷ *Historiae jurisque publici regni Hungariae amoenitates*, 2. kötetének 183. alpján beszél Kollár egy oklevélről: nunc Posonii in Tabulario thesauri Regio conservato, utque a me anno 1762 viso et conscripto.

⁵⁸ „...erkühnte ich mich in den abgewichenen 1762 und 1763 Jahren, Euere kaiserliche königliche Apostolische Mayestät nach meiner Rückkunft von Pressburg, woselbst ich das Archiv über ein Monath lang alltäglich besucht hatte, in Betreff desselben mit wiederholten allerunterthänigsten Vorstellungen zu behelligen.“ St. R. 1510/1766.

⁵⁹ *Circulandum currens*: Anzeige des Bibliothek Custodis Fr. A. Kollar über den Befund des hungarischen Cameral-Archivs. St. R. 3340/1762.

⁶⁰ „...jene von dem hungarischen Cammer-Archiv aber, wie der Kollar angezeigt, von der Ordnung eines Archivs gar keine Idee haben“ — írja Stupan votumában.

⁶¹ St. R. 3340/1762.

kat érintő oklevelek miatt igen kívánatos volna. Szerinte egy jogot ismerő könyvtárost kellene kinevezni a helyére s erre ő Kollár Ádámot tartaná a legalkalmasabbnak.⁶² Az államtanács s a resolutio is helyeslik Festetich felfogását, de Grassalkovich Antal erélyes fellépésére, hogy Kollár az országgyűlés óta roppantul ellenszenves Magyarországon, a királynő elejti tervét.⁶³

Kollár mindazonáltal tovább is gondol a levéltárak célszerű berendezésére. Ugyanezen évben ajánlja az államtanácsnak, hogy a pozsonyi és a bécsi kamara levéltárában is készíttessen két repertoriumot, egyiket a család-, másikat a birtoknevek szerint, hogy így az adott esetben könnyen meg lehessen találni a kívánt dokumentumot. Ugyancsak érdemesnek tartaná a kincstár szempontjából átvizsgálni a káptalanok és konventek levelezéseit is.⁶⁴ Ezek után szinte természetes, hogy mikor 1767-ben Erdélyben is felállítják a kamarai levéltárt (Fiscal-Directorats-Archiv), az államtanács Kollárt bizza meg a megfelelő személyzet javaslatba hozásával.⁶⁵

Az államtanács céljai szolgálatában nagy szerepet játszik az iskola, a nevelés is. Az abszolutizmus legkiválóbb tanítója, Sonnenfels József die Polizey- und Kameralwissenschaften számára 1763-ban katedrát kap a bécsi egyetemen. Sonnenfels az abszolutizmusnak nemcsak jogos, de szükséges voltát is tanítja s ennek megfelelőleg a hatalom alapját képező anyagi tényezőknél is előtérbe lépnek az uralkodó jogai. Éppen ezért az államtanács igen fontosnak tartja, hogy előadásait magyar ifjak is hallgassák. 1766-ban felszólítják, hogy magyar növendékei közül nevezze meg azt a hármat, kik megfelelő szorgalmat és a legjobb előmenetelt tanúsítják; a királynő 2 évre 200 forintos ösztöndíjat ad nekik s közülük a legkiválóbb kapja majd meg Magyarországon ezen tudományok tanszékét. Hangsúlyozzák azt is, hogy erkölcsi és szellemi fejlődésük irányítására kiváló gondot fordítson.⁶⁶ Bizonyára az egész államtanács véleményét fe-

⁶² St. R. 3357/1766.

⁶³ Eckhart F.: A magyar kamarai levéltár szervezése a 18. században, id. h. 166. l. Festetich kiküldetése és Kollár jelöltsége azonban nem 1767-re, hanem egy évvel korábbra teendő.

⁶⁴ St. R. 1510/1766.

⁶⁵ St. R. 767/1767.

⁶⁶ *Mündlich zu machender Auftrag an den v. Sonnenfels.* Ihrer k. k. Apost. Majestät haben allermildest bewilliget, für 3 hungarische Subjecta, welche dessen Collegia deren Cameral und Polizey-Wissenschaften mit gehörigem Fleiss und gutem Nutzen besuchen werden, auf jedes derenselben und auf 2 Jahre eine Pension von 200 fr. abreichen zu lassen; sind auch weiters allergnädigst gemeynet, denjenigen, welcher nach dem 2 jährigen cursu am besten bestehet, als Professoren dieser Wissenschaften in Hungarn anzustellen. Sonnenfels kötelessége lesz: zu deren guter Unterrichtung allen Fleiss anzuwenden, anbey auf deren Sitten, ein Einsehen zu nehmen. St. R. 2410/1765.

jezi ki Borié, mikor egy, a kincstárra káros magyar jogszokás eltörlésével kapcsolatban azt írja: hogy ezek az ártalmas princípiumok uralomra jutottak, annak főoka az, hogy nincs Magyarországon egyetem vagy oktatás, hol a király jogait előadnák; márpedig ezek az előadások sokkal többet érnek, mint a külső hatalmi eszközök.⁶⁷

Kollár Ádám ezen a téren is igyekszik az államtanács törekvéseinek szolgálni. Mikor 1767-ben az erdélyi kamarai levéltár személyzetét kell összeállítania, kancellistáknak egyeseket azon 13 magyar, erdélyi, horvát és illyr hallgatója közül ajánl, kiket az előző évben a magyar diplomatikára, történelemre és államjogra tanított. Az államtanácsnak örömére (zur guten Nachricht) szolgál Kollár buzgólkodása s kijelenti, hogy alkalomadtán majd gondja lesz reájuk.⁶⁸ Az abszolutizmus szellemében megírandó magyar közjog — mint Borié fentebbi votumából is látjuk — élénken foglalkoztatja az államtanácsot. Erre vonatkozólag 1767-ben Festetich Pál bécsi kamarai tanácsos már tervezetet dolgoz ki, melyről különösen Kaunitz nyilatkozik nagy elismeréssel. A részletes kidolgozást elrendelő királyi kézirat úgy intézkedik, hogy Festetich Kollárral együtt dolgozzék, akinek e munkához sok használható anyaga van.⁶⁹

Az eddigiekben megismertettük Kollár Ádám szerepét az államtanács magyar kamerális ügyeinek tárgyalásában. A következőkben röviden rá akarunk még mutatni ezen működés *elvi alapjaira, azok alkalmazási módjára s különböző szempontokból való megítélésére.*

Kollár politikai eszménye az abszolutizmus. Létjogosultságát azonban ő másképp bizonyítja, mint aufklärista kortársai. Ezek szerint az állam célja a közjólét előmozdítása, állandó megvalósítása. Ezt a legtökéletesebben az abszolutizmus valósíthatja meg, mert a mindenki fölött álló és teljes hatalommal rendelkező uralkodó képes csak a különböző

⁶⁷ Die Hauptursache beruhet in dem, weilen keine Universitäten und keine Lehren in Ungarn bestehen, welche die Rechte des Königs lehren, diese Lehren würden weit mehr, als eine öffentliche Gewalt. St. R. 1770/1768.

⁶⁸ „Der Ungar Balog, der Siebenbürger Ozdi und der Illyrier Jankovics haben eine nicht gemeine Fähigkeit gezeigt.“ Különösen dicséri Kollár Kovács János szorgalmát s törekvését, aki nemesi származása dacára nála „als Schreiber ohne Besoldung in Dienste getreten.“ St. R. 979/1767.

⁶⁹ Durch die Ausarbeitung des von Festetiz, so mir seithero zu Gesicht gekommen ist, werde ich immer mehr von dessen gründlicher Einsicht, Beurtheilung und Geschicklichkeit überzeugt. Es können also von diesem achtungswürdigen Subjecto noch mehrere sehr erspriessliche Dienste angehoffet worden, írja Kaunitz. St. A. 2410/1765.

A Festetichhez intézett kézirat többek közt így szól: Ihr könnet mit dem Kollar hierunter allenfalls das Vernehmen pflegen und sonderheitlich wegen Anhandgebung der hierzu erforderlichen Materialien, Diplomatum und sonstiger Documentorum Euch mit selbstem einverstehen, um Meine Absicht in die gehörige Erfüllung zu bringen. (Ugyanott.)

rendek és osztályok társadalmi és gazdasági ellentéteit kiegyenlíteni, érdekeiket összhangzásba hozni s ezáltal a békét és közjólétet megteremteni.⁷⁰ Kollár, kiben a felvilágosodott állami tisztviselő mellett a magyar történetíró is dolgozik, a királyi hatalom korlátlanságát nem annak célszerűségével motíválja, hanem azt a magyar királyság eredeti és egyedül jogos formájának tartja. A szentistváni korlátlan egyeduralom az aranybulla okozta krízist 1231-ben szerencsésen leküzdve, Kollár szerint a 14. században indul romlásnak. Zsigmond alatt arisztokratikus, sőt republikánus alkotmány lép már a törvényes monarchikus államforma helyére. Ezt foglalta törvénybe Verböczy, amit azonban Ferdinánd nem szentesített. Ennek a törvényellenes jogi alakulatnak végét kell vetni és újra vissza kell térni az ősi államformához — ajánlja Kollár az államtanácsnak az 1764—65. országgyűlés megnyitása előtt benyújtott iratában.⁷¹

Kollár, a hazai jogtörténet első modern kutatója,⁷² jól ismeri a magyar alkotmány fejlődésének különböző fázisait, ismeri azok okait is. Tudja, hogy a patrimoniális monarchiát felváltó rendi dualizmus kialakulásának főoka a birtokviszonyok eltolódásában rejlik. A királyi birtok apadásával együtt fogyatkozik a hatalom is s ugyanakkor a másik oldalon fellépő gazdagodás magával hozza a rendeknek a kormányzásban való fokozatos térfoglalását. Ezt az alkotmányfejlődést a nemzet szempontjából Kollár annyira katasztrófálisnak tartja, hogy a tatárpusztításért s a törökdülésért egyedül ezt teszi felelőssé.⁷³

Ezek alapján nyilvánvaló, hogyha Kollár az abszolutizmust akarja támogatni, akkor elsősorban annak alapját igyekszik építeni és biztosítani. Ez magyarázza meg az ő tekintet nélküli eljárását, mikor a kincstár érdekeiről van szó. Folyton hangsúlyozott és alkalmazott alapelve, hogy a koronabirtok el nem idegeníthető, örök jogon el nem adható. Ezen alaptételtől különböző logikai formákban vezeti le az összes szükséges

⁷⁰ Hóman—Szekfü: Magyar történet, VI. köt. 261—266. 1.

⁷¹ Kollár ezen alkotmányjogi felfogására 1. iratát: *Von den Landtügen und der Macht der Gesetzgebung in dem Königreiche Ungarn*: „... der König (sz. István) die Macht, Gesetze zu geben, allein ausübte.— ... in diesen verwirrten Zeiten (Zsigmond kora) nun fieng die monarchische Verfassung des ungarischen Reichs an sich in eine aristokratische und republikanische zu verwandeln. Rudolf és II. Mátyás alatt: ... die ungarische Verfassung nicht weit mehr von der polnischen entfernt war. ... Es ist unbegreiflich, warum das alldurchlauchtigste Erzhaus ... nie mit Nachdrucke seine Absichten dahin gerichtet habe, die alte monarchische Staats-Verfassung wieder einzuführen und sich die Macht, Landtäge zu halten und Gesetze zu geben, wieder zuzueignen.“ St. R. 1272/1764.

⁷² Hóman—Szekfü: Magyar történet, VI. kötet 312. 1.

⁷³ *Quis enim dubitet in posterum, quin ... prodigalitate... Regnum labefactatum et spurcissimorum Tatarorum Turcarumque rapinis fuerit expositum — írja Historiae jurisque publici regni Hungariae amoenitates, II. köt. 177. lapján.*

következményeket.⁷⁴ Ha valamely birtokról sikerült megállapítani, hogy az valaha a koronáé volt, akkor az minden további nélkül visszaváltható, sőt visszaváltandó. Örökérvényű ez a törvény, mert állandóan szükséges, hogy gondoskodás történjék a királyi tekintélyről, melynek alapja pedig éppen a birtok. Ezt a maga-alkotta jogi konstrukciót Kollár oly szükséges előfeltételnek tartja, hogy nélküle a királyi jogokért folytatandó minden küzdelmet sikertelennek és céltalannak mond. Enélkül „oleum et operam perdidimus omnes, qui jura Regia legum peritia conamur defendere.”⁷⁵

Birtokjogi felfogása hasznosításához csupán írásbeli dokumentumok szükségesek. E célra évtizedeken át kutatja az okleveleket, másolja vagy gyűjti a különböző családok birtokösszeírásait, szerződéseit s tanulmányozza az idevonatkozó magyar törvényeket.⁷⁶ Adatai természetesen csak a kincstár érdekeit szolgálják. Alapelveivel ellentétes értelmű törvények, privilégiumok, adománylevelek, királyi elhatározások mind érvényüket veszítik.⁷⁷ Magyarázatul — mint tárgyalásunk folyamán ismételtén láttuk — különböző okokat hoz fel. Egyszer érvénytelen a törvény, mert a királynő szinte kényszerhelyzetben írta alá; máskor nem érvényes, mert az adományozáskor a király nem volt kellőképp informálva, vagy a karok és rendek beleegyezése nélkül adományozott. Láttuk azt is, álokoskodással — mit ő „Kunstgriff der Staatsklugheit“-nek nevez⁷⁸ — mily egyszerűen fejt ki a törvény szavainak éppen ellentétes értelmét.

Kollár Ádám évtizedes és fontos munkássága a különböző érdekelt-gű kortársak részéről természetszerűleg igen különböző megbírálásban részesült.

Beadványaiban ismételtén hangoztatta Kollár a királynő iránti rendületlen hűségét s érdekeit szolgáló lankadatlan szorgalmát. A jobbágyok

⁷⁴ Céljai elérésére különböző eszközöket használ Kollár. Ha a törvények és az oklevelek nem szólnak mellette, akkor következtetéssel jut el a kívánt eredményre. Veszprém várának és városának királynéi-birtok jellegét „*diplomatum fide, rationibus et legum patriarum auctoritate*“ akarja bizonyítani. H. K. A. Cam. 13, 38. Jan. 1771.

⁷⁵ H. K. A. Cam. 13. 38. Jan. 1771.

⁷⁶ Halála után fennmaradt birtok- és jogtörténeti kéziratgyűjteményének jegyzékét l. bécsi Staatsarchiv, Kurrent-Akten, 12 ex 1784.

⁷⁷ Kollár tipikus következtetései a zólyomi ügyben: *Tantum juris acquirere poterunt Esterházyani, quantum Ferdinand conferre potuit; at bonum coronale perennaliter conferre non potuit; igitur neque sciens volensque perennaliter contulit.* III. Ferdinánd a fiág részére örök-, a leányág részére zálogjogon adományozta a birtokot. Kollár ezzel szemben így okoskodik: *axioma logicum est: una atque eadem res alienabilis simul et inalienabilis esse nequit; vel Zólyom bonum coronale est, vel non est; si est bonum coronale, certe alienari non potuit.* H. K. A. Cam. 13, 56. Sept. 1771.

⁷⁸ St. R. 963/1781.

és általában az alsóbbrendűek védelme — az udvarnak oly kedves hang — sokszor hallható tőle. *Mária Terézia* ismeri Kollár hűségét, tapasztalja szolgálatkészségét s nem egyszer hasznát látja munkájának. Ezek a tényezők a legfelső kegyet és hálát még azokban az esetekben is biztosítják számára, mikor véleménye nem helyeselhető, tanácsa nem is követhető. *Mária Terézia* kiválóan érti magához kötni híveit s buzdítani munkatársait. Nagylelkű az elismerésben és bőkezű az adományozásban. Ennek Kollár is bizonyítója. A királynő már 1762-ben, mikor a pozsonyi kamara Kollárnak a levéltárába való bejutást körülményes feltételekhez akarja kötni, kijelenti, hogy vele szemben fölösleges ez a nagy óvatosság.⁷⁹ A kiváló szakembert becsüli meg *Mária Terézia* 1766-ban, mikor — mint már láttuk — ugyanazon levéltár élére akarja állítani. Mikor a terv megvalósulását Grassalkovich közbelépése megakadályozta, a királynő — bizonyára önmagát is vigasztalva — mondta, hogy Kollárra neki még Bécsben nagy szüksége van.⁸⁰ Két év múlva az udvari kamara bányauji bizottságába (Bergwesen-Commission) tanácsossá nevezi ki. E kinevezés Binder államtanácsos szerint olyan állást jelent, honnét majd Kollár feltűnés s így ellenmondás nélkül is emelkedhetik magasabb állásba.⁸¹ 1774-ben az udvari könyvtár igazgatója s udvari tanácsos lesz. 1776-ban birtokot kap a sopronmegyei Keresztényben,⁸² 1780-ban ígéretet ismét egy birtokra, melynek odaadományozásában azonban a halál megakadályozta *Mária Teréziát*.⁸³ Hogy a királynő minő nőiesen gyöngéd figyelemmel viseltetett hívei iránt, bizonyítja az a spontán megnyilatkozás is, melyet a toplicai ügy egyik iratán találunk.⁸⁴ A helytartótanács felterjesztése Gerdich ellen foganatosítandó rendszabályokkal foglalkozik, Kollár nevét csak mellékesen említi, de a királynő féltő gonddal tüstént a margóra jegyzi: Nichts gegen Kollar anthun.⁸⁵

Hogy az *államtanács* mennyire méltányolta az abszolutizmus szol-

⁷⁹ Der ein vertrauter Man, wie dieser, braucht keine solche precautionen, írja sajátkezűleg a királynő. H. K. A. Cam. 12, 71 März 1763.

⁸⁰ Eckhart F.: A magy. kamarai levéltár szervezése a 18. században. Id. h. 168. l.

⁸¹ „... Die kommission-Rath-Stelle das wenigste Aufsehen verursachen, zugleich aber den Weeg eröffnen würde, ihn nach und nach in höhere Bedienungen vorrücken zu lassen.“ St. R. 339/1769.

⁸² Az adománylevél kiemeli, hogy Kollár „semper fide intemerata et diligentia indefessa ... fideliter non minus, ac utiliter“ dolgozott a korona érdekeiért. H. K. A. Cam. 13, 15. Aug. 1777.

⁸³ H. K. A. Cam. 13, 69. Juni, 1780.

⁸⁴ Szépen mondja életrajzírója: Ein allgemein menschliches und besonders frauliches Wohlwollen hegte sie fast für alle Personen, mit denen sie dauernd geschäftlich zu thun hatte. Guglia: Maria Theresia, ihr Leben und ihre Regierung, 1917. II. kötet, 280. l.

⁸⁵ St. R. 1745/1779.

gálatában kifejtett fáradhatatlan és odaadó munkásságát s mennyire elismerte magyar történelmi és jogi tudását, azt az államtanácsosok nyilatkozatai mellett az a tény mutatja, hogy 20 éven át fordul hozzá tanácsért különböző problémáival.⁸⁶ Ám ez a nagybecsülés nem gátolja az abszolutisztikus törekvésekben is lehetőleg tárgyilagos és folyton kritizáló racionalista tanácsosokat, hogy észre ne vegyék Kollár eljárás módjának minduntalan kiütköző hibáit, melyek egyébként jórészt hitvallásának, a felvilágosodásnak is bűnei.⁸⁷ Pártszempontjai erős érvényesülésének következménye, hogy az egyház és állam érdekütközései esetén mindig az utóbbit védelmezi, földesúr és jobbágy viszályában az előbbi jogtalan és erőszakos eljárását eleve feltételezi. Mert kész előítéletek vezetnek, ezek alapján az adott esetben gyorsan, megfontolás nélkül és helytelenül ítélik. A harcias felvilágosodást általában, de Kollárt különösen is jellemzi az erős kifejezőmód, a túlságosan heves hang, mellyel ellenfeleit támadja.⁸⁸ Legellenszenvesebb és gyakran használt eszköze mégis a gyanúsítás, mellyel a vele szembenállókat illeti.⁸⁹ Elveihez és vélemény-

⁸⁶ *Borité* szerint Kollar „in ungarisch — und besonders auch in den Berg-Rechten bestens kundig.“ St. R. 1181/1768. *Binder* hasonlóképp kijelenti, hogy: er eine gründliche Kenntniss in den hungarischen Geschichten, Rechten und Verfassung besitzt. St. R. 339/1769. Egy jutalmazással kapcsolatban *Löhr* is elismeri Kollárról, hogy: er ein sehr eifriger und treuer Diener sey; welchen so Qualifizirten Personen ich immer um so mehr Belohnungen wünsche... St. R. 570/1780.

⁸⁷ V. ö. *Fueter*: Geschichte der neueren Historiographie. München und Berlin, 1911. 334—349. l.

⁸⁸ *Gebler* egyik votumában írja, hogy Kollár „die Sache nicht gründlich eingesehen und seiner Vorliebe für die Toplicaer zu viel getrauet.“ St. R. 638/1782. *Löhr* ítélete: Ich habe schon in mehren Gelegenheiten beobachtet, dass Kollar, wenn es um die Entkräftung deren Jurium Tertii zu thun ist, in seiner Beurtheilung sehr leicht und geschwind darüber hinausgehet... wie will man dermalen gleich ohne weiteres das offenbare Jus Tertii, nämlich der Grundobrigkeit, mit gutem Gewissen über den Haufen werfen und sogar gegen dieselbe nach dem Antrag des Kollar gleich in Contumaciam fürgehen. St. R. 1441/1774. Ugyancsak *Löhr* kifogásolja más alkalommal, hogy Kollár „in Facto ganz unrichtige Asserta zum Grund angenommen, dass seine ex jure Publico Hungarico angeführte Generale-Sätze in der Applicatione ad casum praesentem, wo es auf jura Partium privata und darüber secundum Acta et Probata zu entscheiden ankomme, hier in ungleiche Anwendung gebracht seyen... Kollar in allzu heftigen und der Kanzley billig empfindsamen Ausdrücken geschrieben habe.“ St. R. 638/1782.

⁸⁹ Szlávý jogügyi igazgató nem védte kötelességszerűen a kincstár érdekét: Videtur autem idem Director causarum Regalium, utpote Comiti Graassalkoviczio Camerae praesidi et Esterházyanis affinitate juncto addictissimus cliens, dedita opera et studiose actionem suam hisce solum rationibus, utpote ad speciem legalibus, fulcivisse, quo Esterházyani facilius vincerent... St. R. 4053/1770. A kincstár érdekeinek hivatalos őrciről így ír: utinam alii, quorum magis interest et qui majorem, quam ego, ex similibus studiis fecerunt quaestum, ita in vita sua diplomatum Hungaricorum fuissent studiosi... Tudatlanságukra s hanyagságukra veszedelmes őket figyelmeztetni: dormientibus au'ae vigilibus exortum in ea incendium nemini mor-

nyeihez való ragaszkodása szinte a konokságig megy. Az ecsedi donáció az egyetlen eset, mikor nyíltan elismeri, hogy álláspontját tovább védeni nem tudja — „aus den bisher mir bekannten Urkunden.“⁹⁰

Kollár Ádám eljárás módját tehát sokszor hibáztatja maga az államtanács is, de a hibákat tudja jóindulatúlag magyarázni s mentségül a király jogaiért való túlságos buzgóságát hozza fel.⁹¹ Ezzel szemben a *magyar hatóságok* és egyáltalán az érdekelt felek nemcsak ki-kiütköző hibákat látnak működésében, hanem annak egész alkotmány- és birtokjogi alapját is elítélik.⁹² Az uralkodó és az államtanács előtt is köztudomású, hogy Kollár személye a gyűlölet tárgya hazájában.⁹³ Hogy a magyar hatóságok ott és úgy ártnak Kollárnak, ahol és ahogy tudnak, ezek alapján természetes. Tudjuk, hogy 1766-ban ők akadályozzák meg a magyar kamarai levéltár igazgatójává való kinevezését. De a magyar körök gyűlöletéhez, úgy látszik, még a vele érintkező *német hivatalok* ellenszenvre is járul. 1769-ben lemondatták Kollárt a könyvtári hivatala mellé az udvari kamara bányaugyi bizottságában még nem is egy éve nyert tekintélyes állásáról. Nyíltan ugyan német előjárói lépnek fel ellene, amennyiben a kamara elnöke, Hatzfeld ottani munkáját fölöslegesnek tartja, Van Swieten pedig éppen a könyvtárból való gyakori hivatalos távollétét kifogásolja. De Kollár bizonyára joggal panaszkodik, hogy elmozdítása a magyarok aknamunkájának eredménye.⁹⁴ Hasonló ellenszenvről tanúsko-

talium illud indicare licet, ne, ubi illi expergefacti fuerint, calumniis, aut lapidibus petatur. H. K. A. Cam. 13, 56. Sept. 1771.

⁹⁰ St. R. 2335/1775.

⁹¹ „Kollar hat... ex nimio zelo gefehlet,“ olvassuk Gebler egyik votumában. St. R. 1520/1782.

⁹² Grassalkovich Antal bizonyára tudta, kire gondoljon, mikor felháborodásának így ad kifejezést: Quam sinistrae, injuriosae et inapplicabiles sint hae Anonymorum subsumtiones et commentationes... Innocentiam itaque et integritatem Directoris (Szlávy)... per istos injurios Anonymos coram Throno... laesam esse agnosco, írja a királynőnek. H. K. A. Cam. 13, 56 Sept. 1771.

⁹³ József corregens figyelmezteti az udv. kamara elnökét, hogy Kollár érveit tapintatosan szolgáltatassa át Szlávnak: ohne die Gehässigkeit zu vermehren. H. K. A. Cam. 13, 56. Sept. 1771. Gebler úgy tudja, hogy az 1764-ben megjelent munka miatt: ihr (der hung. Kanzlei) ist der Author fest erhasst. St. R. 854/1781. Binder azt írja, hogy Kollár „sich durch die Vertheidigung der königlichen Vorrechte seiner ganzen Nation in das Auge zu stellen, das Herz gehabt hat. St. R. 339/1769. Kollár egyik beadványában elhallgatja az öt informáló kamarai tanácsos nevét: ne iisdem cum odiis, cum quibus mihi confligendum est, (eum) imprudens objiciam. H. K. A. 13, 56. Sept. 1771.

⁹⁴ H. K. A. Münz- und Bergwesen, 3683/1769. — St. R. 4053/1770-ban írja egyik államtanácsosnak: Hungari nostri, quod mihi certum constat, bonitate Comitis ab Hatzfeld et zelo summi servitii Baronis van Swieten, Praefecti mei, per tertios quartosve homines indigne abusi eo denique res meas perduxerunt, ut Augustae Dominae Nostrae gratioso imperio a Camera Montanistica fuerim revocatus et soli Bibliothecae vacare jussus.

dik az a beadványa is, melyben az udv. kamara levéltárában végzendő kutatásához a királynő engedélyét kéri. Többek közt megemlíti ugyanis, hogy egyszer (1773) már megengedték neki a levéltár használatát, de valójában — nem tudja, mi okból — eddig még sem engedték be.⁹⁵

Ezek és hasonló esetek mély sebet ejtenek Kollár igen is érzékeny lelkén. Sokszor panaszkodik legfelsőbb helyen az őt ért bántalmak miatt, melyeket méltatlanul, az igaz ügyért küzdve szenved.⁹⁶ Nem egyszer már csüggedni, meghátrálni látszik.⁹⁷ Ám az elért eredmény újra erősíti; az uralkodói kegy sikerrel gyógyítja a sebeket. Ez a kegy azonban Mária Teréziához kapcsolódik; tőle származik s — úgy látszik — vele együtt tűnik is el. A toplicai ügy kudarca végzetes Kollár működésére. Az államtanács egyhangúlag száll szembe eljárás módjával; *II. József*, bár jól ismerte Kollárnak a felvilágosodott abszolutizmus érdekében végzett hasznos munkáját, minden tekintéllyel szembeszálló és saját tévedését belátni nem akaró viselkedésén annyira felháborodik, hogy 1782. március 11-én kéziratban utasítja a főudvarmesteri hivatal vezetőjét, Vrba marschallt, hogy nevében személyesen adja értésére Kollárnak, hogy tartózkodjék ezután minden, állásához nem tartozó ügybe való beavatkozástól, hacsak magától a császártól nem kap erre felszólítást.⁹⁸ Kollár Ádám — ki, hogy életcélját s ennek megvalósítására alkalmazandó eszközét jelezze, egy pecsétjére egy író kéz fölé „Pro Corona“ jelszót vésette⁹⁹ — erre leteszi a tollat. Az abszolutizmus 64 éves harcosa elvonul s a haláláig eltelt több, mint egy év alatt az államtanács iratai közt többé már nem találkozunk nevével.

Csóka J. Lajos.

⁹⁵ „... Ihre Majestät diese allerhöchste Gnade schon vor einiger Zeit mir zuzusprechen geruhet, an deren Theilnehmung ich aber, weiss nicht warum, gehindert worden bin.“ St. R. 2335/1775.

⁹⁶ „... ich wegen meines Dienst-Eifers, wie sehr oft vorhin, also auch bey dermalen vorwaltenden Umständen zwar die Vorzüge der Unschuld und Redlichkeit, nicht aber die Gunst und Vortheile des Glückes auf meiner Seite habe.“ H. K. A. Münz- und Bergwesen. 3683/1769.

⁹⁷ Ne ipsum denique vires animi destituent et alterutram iniquam condicionem amplecti cogent, ut aut ipse quoque in posterum obmutescam, aut propitiioribus famae et fortunae meae studiis me totum in posterum tradam — írja a zólyomi per elkéseredett küzdelmében. H. K. A. Cam. 13, 56 Sept. 1771.

⁹⁸ Sie werden dem Bibliothecæ Directori Hofrath Kollar in meinem Namen bedeuten, dass ich weder seine Schreibart, noch seine partheysche heftige Annehmung für die Toplikaer Gemeinde gutheissen könne; er soll sich also hinfüro von aller Einmischung sowohl in Ansehung dieser Gemeinde, als aller anderen Geschäften, die nicht in sein Amt einschlagen und ihm nicht eigends von Mir aufgetragen werden, gänzlich enthalten. St. R. 638/1782.

⁹⁹ H. K. A. Ung. Cam. 13, 71. Dez. 1765.